

REPETITÓRIUM URGENTNEJ MEDICÍNY

Intoxikácia oxidom uhoľnatým a oxidom uhličitým

Viliam Dobiáš

Life Star Emergency, spol. s r. o. – záchranná zdravotná služba, Limbach

Otrava oxidom uhoľnatým (CO) nie je časté ochorenie, ale stále sa vyskytuje hlavne vo vidieckych oblastiach pri používaní lokálnych zdrojov tepla a ohrievania vody. V mestách sa vyskytuje u sociálne a ekonomicky slabších jedincov, ktorý nedbajú na pravidelné kontroly plynových spotrebičov. Intoxikácie CO so samovražedným úmyslom sa môžu objaviť hlavne v uzavretých garážach v rodinných domoch. Oxid uhličitý (CO₂) nie je látkou, ktorá by vyvolávala veľa intoxikácií, ale vyskytuje sa okolo nás v prekvapujúco veľkom počte prípadov a môže byť zdrojom ťažkostí až akútnej intoxikácie, niekedy spôsobených kurióznym mechanizmom. Tieto dva druhy intoxikácií majú spoločné len to, že sú spôsobené oxidmi uhlíka. Príčiny, prejavy, prvá pomoc a liečba sú odlišné.

Kľúčové slová: intoxikácia plynmi, intoxikácia oxidom uhoľnatým, intoxikácia oxidom uhličitým.

Via pract., 2007, roč. 4 (9): 422–423

Definícia

Oxid uhoľnatý (CO) je bezfarebný plyn bez zápachu vznikajúci pri nedokonalom spaľovaní organických materiálov. Intoxikácia je často prehliadnutá alebo nesprávne diagnostikovaná. Najviac úmrtí býva pri požiaroch, ale veľa obetí je z radov samovrahov a náhodných otráv.

Intoxikácia CO₂ môže byť akútna alebo zriedkavo chronická. Vyskytuje sa pri neschopnosti organizmu eliminovať endogénny CO₂ následkom hypoventilácie (obštrukčné pľúcne choroby, predávkovanie opiodmi a heroínom, respiračné zlyhávanie), alebo následkom zvýšenej produkcie. Exogénna intoxikácia sa vyskytuje pri pobyte v prostredí so zvýšenou koncentráciou CO₂.

Patofyziológia

Toxicita CO spočíva v ovplyvnení dodávky a využitia kyslíka v tkanivách na bunkovej úrovni. CO zasahuje v organizme do viacerých pochodov, ale najviac postihuje orgány s vysokou spotrebou kyslíka (mozog, srdce). Toxicita je vyvolaná bunkovou hypoxiou, pretože CO sa reverzibilne viaže na hemoglobín väzbou 230 – 270-krát pevnejšou ako kyslík. CO sa viaže na myokardiálny myoglobín ešte pevnejšie ako na hemoglobín. Depresia myokardu s hypotenziou ďalej prehlbujú tkanivovú hypoxiu. Koncentrácie HbCO okolo 10 % vyvolajú bolesti hlavy, koncentrácie okolo 50 – 70 % zodpovedajú za kríče, kómu až smrť.

Oxid uhličitý sa transportuje krvou v 2 formách – ako fyzikálne rozpustný a ako chemicky viazaný v plazme a erytrocytoch. Asi 80 – 90 % CO₂ je v krvi v podobe bikarbonátu a po 5 – 10 % je rozpusteného v plazme a viazaného na Hb (podielu koflíšu vo venóznej a arteriálnej krvi). CO₂ rozpustený v plazme je zodpovedný za udržiavanie aktivity dychového centra. Koncentrácie okolo 5 % spôsobujú za 30 mi-

nút akútnu hyperkapniu, koncentrácie 6 – 10 % sú smrteľné v priebehu pár minút. CO₂ spôsobuje hypoxémiu vytesnením kyslíka z ovzdušia, sám o sebe nie je toxický. Hemoglobín prenáša kyslík aj CO₂ zároveň, ale rôznymi mechanizmami. CO₂ je mediátor autoregulácie krvného zásobenia v tkanivách, jeho zvýšenie spôsobí vazodilatáciu, zlepši perúziu v tkanivách.

Výskyt, mortalita

Otrava oxidom uhoľnatým (CO)

Otrava CO spôsobí na Slovensku ročne asi 125 – 150 úmrtí (2 – 3 prípady na 100 000 obyvateľov za rok). Vo vyspelých krajinách takmer polovicu úmrtí tvoria suicídiá, tretinu požiare a pätina úmrtí je náhodných. Úmrtia intoxikáciou výfukovými plynmi klesajú následkom zvyšovania počtu automobilov s katalyzátormi a znižovaním emisií vo výfukoch, ale nie proporcionálne. Pri používaní katalyzátora výfukových plynov je na smrteľnú intoxikáciu potrebný len dlhší čas expozície.

Na náhodnú intoxikáciu a prípadné úmrtie pri požiaroch sú náchylnější starší, chorí a imobilní ľudia spolu s deťmi, na úmyselné otravy výfukovými plynmi skôr majetnejší ľudia s vyšším sociálnym postavením, hlavne v zahraničí. Na Slovensku tento spôsob samovraždy nie je rozšírený. Frekvencia intoxikácií býva vyššia v zime častejším používaním ohrievačov a menej častým vetraním.

Zdroje CO: nedokonalé horenie organických zlúčenín, výfukové plyny automobilov, kúrenie prenosnými plynovými, naftovými a benzínovými ohrievačmi (kúrenie a ohrev vody), grily na drevené uhlie. Významným zdrojom CO je aj fajčenie cigariet, spotrebiče na propán, farby v sprejoch. Zemný plyn neobsahuje CO, ale pri nedokonalom spaľovaní v spotrebičoch bez dokonalého odvodu spalín CO

vzniká. V priemysle inhaláciou metylchloridu, ktorý je súčasťou rozpúšťadiel, odstraňovačov farieb, tapet a odmasťovačov. V pečení je metabolizovaný na CO.

Otrava oxidom uhličitým (CO₂)

Oxid uhličitý (CO₂) je nevýbušný bezfarebný plyn, bez zápachu, ťažší ako vzduch, ktorý je normálnou zložkou atmosféry. Sublimuje pri – 80 °C ako suchý ľad, z pevného skupenstva prechádza priamo do plynnej fázy za vzniku studenej bielej vodnej pary. V priemysle sa používa ako ochranná atmosféra pri zváraní a prečerpávaní horľavých materiálov. Plnia sa ním hasiace prístroje, spreje a rozprašovače. Oxid uhličitý obsahujú náplne na nafukovanie pneumatík, plávacích viest, patróny na streľbu pri paintballe, je obsiahnutý aj v čistiacich prostriedkoch na suché čistenie textilu.

Použitie v potravinárstve: na chladenie pri preprave malých zásielok, pri ktorých nie je možné alebo vhodné používať chladničky a chladiace priestory, na prípravu sytených nápojov, bublinkových čokolád a cukríkov, v kypriacich práškoch do pečiva a pod. V poľnohospodárstve sa vyskytuje v obilných silách, pri rozklade organických materiálov, v skleníkoch a v pivniciach, kde dochádza ku kvaseniu (sklady ovocia, víne pivnice).

V prírode bývajú vyššie koncentrácie CO₂ v baniach, jaskyniach a studniach. Vzniká pri každom horení a požiaroch. Suchý ľad z CO₂ môže spôsobiť omrzliny, jeho teplota je – 42 °C na rozdiel od ľadu z vody s teplotou 0 °C.

Klinické príznaky pri otrave CO, prvá pomoc a liečba

Anamnéza

Na intoxikáciu CO (chronickú a subakútnu) sa nemyslí pre vážne a netypické príznaky podobajúce

sa vírusovej infekcii. Podozrenie treba vysloviť ak sa podobné príznaky vyskytnú u viacerých členov žijúcich v jednej domácnosti. Prítomnosť zdroja CO je podmienkou, ale pri povrchovej obhliadke miesta alebo v časovej tiesni počas resuscitácie môže zdroj ostať neodhalený.

Subjektívne príznaky – akútna intoxikácia:

- celkové príznaky: celkový dyskomfort, chrípkové príznaky, slabosť,
- neurologické a psychické: letargia, zmätenosť, depresie, náladovosť, nesústredenosť, agitovanosť, bolesti hlavy, nespavosť, závraty, zrakové poruchy, kŕče, poruchy pamäti,
- kardiálne a respiračné: neprimeraná námahová dýchavica, stenokardie, palpácie,
- gastrointestinálne: nauzea, vracanie, hnačka, bolesti brucha, inkontinencia moča, stolice.

Chronická expozícia sa môže prejavovať podobnými príznakmi, ale často len pomalým nástupom neurologických a psychiatrických príznakov alebo rýchlym postihnutím kognitívnych funkcií.

Objektívne príznaky – ak je súčasťou postihnutia aj popálenina a inhalačná trauma, je ľahšie myslieť na intoxikáciu CO. Pokiaľ nie, vyšetrenie má len obmedzenú výpovednú hodnotu: tachykardia, hypertenzia alebo hypotenzia, hypertermia, niekedy tachypnoe. Častejšia býva bledosť, začervenanie v tvári popisované v knihách sa vyskytuje až tesne pred úmrtím a po zastavení obehu mizne rýchle.

Z príznakov zo strany kardiovaskulárneho systému býva nekardiálny pľúcny edém, sínusová tachykardia, arytmie ako následok hypoxie, ischémie, alebo infarktu. Anginózne ťažkosti môžu byť už pri hodnote HbCO 10 %, čo je bežná hodnota u fajčiarov, pri vyšších hodnotách je depresia myokardu významná aj u mladých a zdravých jedincov.

Psychiatrické a neurologické príznaky: zmätenosť, poruchy pamäti, amnézia retrográdna aj anterográdna, emočná labilita, poruchy vestibulárneho aparátu, sluchu, slepota a psychotické prejavy.

Zdravotnícka prvá pomoc:

- vyslobodiť z prostredia, ak je to bezpečné pre záchrancu, zaistiť druhou osobou,
- privolať technickú pomoc (hasičský a záchranný zbor, pri podozrení na cudzie zavinenie políciu a pri väčšom výskyte postihnutých Civilnú ochranu),

- zistiť trvanie expozície v prostredí so zvýšenou koncentráciou CO.

Prednemocničná starostlivosť:

- inhalácia kyslíka cez masku bez spätného vdyčovania. Aspoň 6 hodín dýchať 100 % kyslík, nasledujúce 3 dni kyslík s vyšším prietokom,
- manitol alebo diuretiká pri príznakoch edému mozgu,
- kortikoidy sa nepovažujú za účinné, ale nemajú kontraindikácie,
- polohovať s hlavou vo zvýšenej polohe,
- liečba v hyperbarickej komore sa považuje za indikovanú len v ojedinelých prípadoch.

Poznámky

Nespoliehať sa na vyšetrenie saturácie pulzným oxymetrom. HbCO absorbuje svetlo oxymetra podobne ako oxyhemoglobín. Rozdiel medzi saturáciou nameranou pulzným oxymetrom a saturáciou nameranou priamym vyšetrením kapilárnej krvi je rovný hladine HbCO. Pri priemyselnej intoxikácii zistiť koncentrácie CO v prostredí (hasiči, Civilná ochrana). Vždy treba počítať s oneskorenými neurologickými a psychologickými komplikáciami.

Klinické príznaky pri otrave CO₂, prvá pomoc a liečba

Anamnéza

Pobyt v prostredí s vyššou koncentráciou CO₂, bezvedomie bez poranení v jaskyni, studni, pivnici.

Fyzikálny nálež

Subjektívne príznaky: horká chuť v ústach, pichanie v nose a krku pri inhalácii – podobné ako pocity po vypití nápoja s CO₂, bolesť hlavy, závraty, hučanie v ušiach.

Objektívne príznaky:

1. Akútna otrava:

- pri koncentrácii CO₂ nad 3 – 5 % sa prejavuje hyperventiláciou až periodickým dýchaním,
- ak je v inhalovanom vzduchu viac ako 7 % CO₂, objavujú sa narkotické účinky, somnolencia, sopor, tachykardia a hypertenzia,
- pri koncentrácii 10 % nastupuje bezvedomie a smrť.

2. Chronická otrava: nie je pravdepodobná. Predpokladá sa len pri pobyte v kozme a v ponorkách s poruchou absorpčného zariadenia.

Zdravotnícka prvá pomoc:

- vyslobodiť postihnutého z prostredia,
- pri vedomí polohovať posediačky, v bezvedomí v stabilizovanej polohe na boku,
- privolať záchrannú službu (ev. políciu a hasičský a záchranný zbor),

Prednemocničná starostlivosť:

- doplniť pomoc bez pomôcok,
- umelá ventilácia improvizovaným spôsobom pri poruchách dýchania,
- cirkulačná podpora podľa prevažujúcich príznakov,
- nie je žiadna špecifická ani farmakologická liečba. Prognóza je pri ľahkých a stredne ťažkých otravách veľmi dobrá.

Poznámky

Napriek absolútnej potrebe kyslíka pre metabolizmus je dychová aktivita udržiavaná koncentráciou CO₂ v telových tekutinách. Preto v lietadlách upozorňujú, aby pri poškodení kabíny a poklese tlaku v kabíne ľudia najprv nasadili kyslíkové masky sebe a až potom deťom a nespolupracujúcim osobám, pretože hypoxia so stratou vedomia vznikne bez akýchkoľvek varovných príznakov. V priestoroch, kde hrozí zvýšená koncentrácia CO₂ sa nezdržať sám, bez asistencie druhej osoby.

h. doc. MUDr. Viliam Dobiáš, PhD.

Life Star Emergency, s.r.o. – záchranná zdravotná služba,
Limbová 1, 900 01 Limbach
e-mail: viliam.dobias@stonline.sk

Literatúra

1. Dobiáš V. Urgentná zdravotná starostlivosť. Martin: Osveta 2006, 165 s.
2. Redelsteiner CH et al. Das Handbuch für Notfall – und Rettungssanitäter, Braumüller Wien 2005, 762 s.
3. Pokorný J et al. Urgentní medicína. Praha: Galén 2004, 547 s.
4. Pokorný J. Lékařská první pomoc. Praha: Galén 2003, 351 s.
5. Shochat G, Lucchesi M. Toxicity, Carbon Monoxide, 2007, www.emedicine.com.
6. Lafferty KA. Smoke Inhalation 2005, www.emedicine.com.